

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.75:316.754(497.11)НЕДИЋ
ПЧ

НЕБОЈША ПЕТРОВИЋ

Студентски центар Нови Сад
Нови Сад

НАСТАНАК ПОЛИТИЧКОГ МИТА О ГЕНЕРАЛУ МИЛАНУ НЕДИЋУ

Сажетак: У раду смо настојали да реконструишемо друштвени амбијент и утврдимо време у којем се мит о генералу Милану Недићу дефинисао као целина са устаљеним особинама. Такође, сматрали смо да је веома битно у одређеној мери анализирати и симболе који су доминантни у миту о генералу Недићу, а који су препознатљиви јер и иначе најчешће творе структуру политичких митова.

Кључне речи: мит, комунизам, фашизам, народ, сељаштво, спаса-лац, јединство, Србија

Захтев потпредседника Владе републике Србије Ивице Дачића за уклањање портрета Милана Недића из зграде Владе, као и недуго затим, предлог за рехабилитацију Милана Недића од стране неколико политичких организација, изазвали су бурне реакције академске јавности и иницирали својеврсни „рат” на интернет страницама. И после 65 година од краја Другог светског рата, име генерала Недића изазива острашћеност и велики емотивни набој, не само код припадника одређених удружења и политичких странака, већ и код обичних грађана. Скоро пола века, генерал Недић третиран је од стране политичара, уметника и историчара као колаборациониста, издајник народа и државе, неко ко је тешко укаљао слободарску част српског народа. Међутим, изненада,

осамдесетих година 20. века појављују се нове, мање мрачне боје на историјском портрету генерала Милана Недића. Ново, другачије виђење политичког деловања Милана Недића у Другом светском рату, брзо се ширило у српској јавности, више него расположеној за преиспитивање „истина” које је наметнула званична југословенска историографија. Извођење драме Синеше Ковачевића, „Генерал Милан Недић, као и уврштавање Недића међу 100 најзнаменитијих Срба у истоименој књизи из 1993. године, представљају најилустративније примере његове моралне рехабилитације.

Није нам циљ да пружимо ново виђење или да откријемо нове елементе у његовој биографији, односно његовом политичком деловању у Другом светском рату, већ да прикажемо генезу и разлоге настанка овог својеврсног мита. Трагамо за кључем који нам неће у значајнијој мери осветлити нашу недавну прошлост, већ нам помоћи да боље разумемо садашњост.

Када се помене „мит”, већина људи помисли на бајковиту приповетку о догађајима из живота натприродних и божанских бића која поседују извесне људске особине и заједно са људима врше многе јуначке подвиге. (Милан Вујаклија, 1980: 570)

Међутим, познати митски јунаци, (Херакле, Дедал) осим географских немају своје временске, нити било које друге оквири. Проблем настаје са оним догађајима или личностима чија временска удаљеност, и ваљани историјски извори, онемогућавају процесу митологизовања да избрише неке на чињеницама утемељене карактеристике (физички изглед, карактерне особине, прецизан и поуздан редослед догађаја). У оваквим случајевима говоримо о политичком миту дакле, политички мит измаштана надоградња, искривљено или необјективно, непоуздано, спорно објашњење стварности. (Раул Жирарде, 2000: 13)

Очекивати да ће историчари одређеним методолошким приступом и научном аргументацијом, лако сузбити један систем веровања утемељен на простој тврдњи, само је делимично основано. Колико је само радова објављено, заснованих на чврстим доказима и неспорним историјским чињеницама у борби против мита о на пример, јеврејској завери, веровању које је узроковало толико зла целом човечанству.

Нема сумње да је настанак политичких митова поред културних, економских и политичких чинилаца једне заједнице, условљен психолошком потребом човека за одбраном од напетости и страха који изазива појава политичке и економске кризе. Жирарде сматра да политички митови настају у тренутку када се друштвене трауме претварају у психичке, „што доводи до менталног преустројавања људске свести”. (Раул Жирарде, 2000: 206)

Научни метод својствен историјској науци не омогућава нам да дубље проникнемо у суштину овог имагинарног, за историчара метафизичког аспекта политичких митова. Међутим, можемо реконструисати друштвени амбијент у којем је настао одређени политички мит, у којем се ширио и дефинисао као структурисана целина са устаљеним и препознатљивим особинама. Ипак, дужност историчара је да пружи друштву стварну историјску перспективу и на тај начин ублажи или га спасе од разорног дејства излагања политичким митовима. „Наиме, човек је историјска животиња са дубоким осећањем за сопствену прошлост; ако му није омогућено да обједини прошлост преко јасне и исправне историје, он ће то учинити преко нејасне и погрешне историје”. (Џон Тош, 2008: 78) С друге стране, историјско истраживање је лично и често веома приватно, обојено идеолошким, сталешким или патриотским уверењима. Историчар је константно под утицајем идеја и вредности друштва у коме живи. Самим тим, његова спремност да резултате истраживања подреди идеолошким и политичким ауторитетима или пак, личним политичким убеђењима, није занемарљива појава.

Наиме, митови нам не саопштавају истине, али нам пуно говоре о друштвима у којима су настали и о њиховом начину функционисања. (Александар Бошковић) Нема сумње, да је ново виђење политичке активност Милана Недића детерминисано друштвеним и политичким турбуленцијама који су уздрмали и на крају срушили југословенске државу.

Југословенска држава је већ крајем 70-тих година XX века ушла у политичку и економску кризу. Незадовољство српских либерала односом према Србији и њихов сукоб са Титом остали су далеко од очију јавности. Сличну судбину доживео је и покушај новог руководства да укаже на неравноправан статус у којем

су се нашли српски народ и СР Србија после доношења устава из 1974. године. Економска криза, међутим, није могла остати скривена. Рестрикције струје, несташице тропског воћа и других увозних производа, затим, рестрикције возње, уз помоћ тзв. „парнепар система, изазвали су велико узнемирење али и сумње народа у способност политичара али и у друштвени систем у којем живе. (Дејан Јовић, 2003: 336)

Југословенска држава, (и поред значајних покушаја) није била заснована на принципу етничке сродности Јужних Словена, већ на идеологији КПЈ, репресивном апарату и огромном ауторитету, оличеном у личности Јосипа Броза. Веома брзо, после Титове смрти, свима је постало јасно да идеолошки концепт иза кога је стајао СКЈ, губи снагу „гаранта Југославије”. Овакве тенденције у Србији изазивају фрустрације и разочарања у политичку елиту али и у државу за коју су Срби пуно уложили и били нарочито заинтересовани за њен опстанак. Неуспех ревизије Устава из 1974., Косовска криза и егзодус Срба изазвали су национално незадовољство и фрустрацију у Србији.

Неиспуњена обећања политичара и јалови покушаји превазилажења економске кризе, детерминисали су појаву нове политичке снаге у Југославији, нарочито у Србији-тзв. „Критичка интелигенција”.

До 1986. год. „Критичка интелигенција”, је већ била добро организована, имала је институције које су стварале велики притисак на поредак. Те су институције развиле веома добре односе са представницима страних медија у Београду, а преко њих и са приличним бројем значајних политичара на Западу. Амбасадори и политичари из Западних земаља су веома успешно штитили интелектуалце од притисака југословенских власти. (Дејан Јовић, 2003: 336)

Међутим, савремена питања веома брзо излазе из орбите интересовања српских интелектуалаца. Њихов основни циљ био је рушење митова социјалистичке Југославије. Ревизија Другог светског рата, напади на Титову личност и послератни режим, биле су теме које су преправиле српску књижевност, позориште, публицистику и историографију. Виђење четника Драже Михаиловића као патриотског, антифашистичког покрета, омогућавају

књижевним делима продају у енормним тиражима. Преиспитивање прошлости, нарочито занимање за судбину Срба не само у некадашњој НДХ, већ и у социјалистичкој Хрватској и другим југословенским републикама постепено конституише, неку врсту новог, посткомунистичког идентитета код Срба. Међутим, идентитет на Балкану установљује се негативно, преко дефинисања непријатеља: оно што јесмо зависи од онога ко су наши непријатељи. (Ђорђе Стојановић, 147)

Слични процеси у мањој или већој мери текли су и у другим југословенским републикама. Политичка елита, нарочито у Србији, успева да захваљујући општој социјалној и духовној конфузији, опстане бестидним мењањем иконографије симбола (некада класну а сада националну и грађанску). У туробним временима друштвене транзиције „нови” национални лидери користе националне митове као најбоље маханизме за свакојакe политичке манипулације. (Љубиша Деспотовић, 2010: 6)

Напади на Југославију и митове које је неговао комунистички режим поклапали су се са процесом стварања самосталних националних држава. Национална незадовољства, обновљена мржња и конфликти, прерастају у општи рат међу јужнословенским народима. Национални митови постају главни хомогенизујући фактор у ратним сукобима.

Могло се очекивати да ће буђење „националне свести” код југословенских народа од стране уметника и политичара бити обележено искривљавањима и селективним изношењем чињеница. Од историчара се очекивало да ће се применом научног метода лако издигнути изнад онога чиме су опхрвани савременици. Међутим, мишљење Џона Тоша да су историчари као и сви други, под утицајем идеја и вредности друштва у коме живе, показало се у нашем случају као тачно. Историјско тумачење је ствар вредносних процена, обликованих у већој или мањој мери моралним и политичким убеђењима. (Џон Тош, 2008: 223)

Југословенска историографија после Другог светског рата нудила је редуковану, упрошћену, идеологијом обојену представу о прошлости. Међутим, ново вредновање прошлости није изведено без поновног занемаривања критичког мишљења као основног метода историографије. У процесу напада на митове социјалис-

тичке Југославије (СКЈ, Тита, социјалистичку револуцију) насилно је мењана слика југословенске прошлости, неретко потискујући научна сазнања.

Истицање историјских чињеница које су указивале на неравноправан третман који је државни и партијски врх имао према српском народу и Србији, „обогативан” је тенденциозно одабраним историјским изворима и селективним сећањима. Овакве тенденције у науци и друштву, омогућавају рехабилитацију и дају легитимитет свим покретима који су били противници комунистичке идеологије и партизанског покрета.

Међутим, мит о Милану Недићу је да тако кажемо, само поново активиран у периоду кризе која је захватила социјалистичку Југославију. Он је настао много раније; још у периоду Другог светског рата.

Наиме, вишевековна трагична историја бивствовања српског народа на Балкану, изродила је многобројне националне легенде и митове који величају појединца и његову борбу за националну част и биолошки опстанак народа. Видели смо на који начин, и из каквих разлога долази до претакања историјског у митско, чињенично у имагинарно. Преувеличавање, редуковање, позивање на селективно сећање су механизми који се могу применити, када су догађаји или истакнуте личности већ одбачене у прошлост. Међутим, безброј је примера у нашој прошлости када је процес изградње мита, односно хероизације личности био у пуном јеку или је већ окончан, док се његова политичка активност или резултати те активности нису могли ни претпоставити.

Мит о генералу Милану Недићу по својој садржини у потпуности се поклапа са првим моделом (од четири) које је по одређеним симболима издвојио Раул Жираде. „Представа нуди слику остарелог човека који се раније, у претходном раздобљу, истакао у рату или успостављању мира. Часно је извршавао значајне, крупне дужности и задатке, командовао је на одговорном месту, а онда је изабрао скроман, повучен живот старца, далеко од потреса какве са собом носе јавни послови. Међутим, он прекида мирну и штовану старачку свакодневницу; наиме, стрепња читавог народа, суоченог са изненадном несрећом, позива га да стане или се врати на чело државе. Жртвујући своју личност отаџбини, привремено

прихвативши власт, он преузима на себе дужност да умири, затим, поново успостави ред и поредак". (Раул Жиrade, 83)

У Декларацији народног спаса Недић нуди идентичну слику и симболе. „Драга браћо Шумадинци, нити сам хтео ни желео да у овим тешким и претешким данима ја водим државни брод. Судбина ме је ту довела. Ја се нисам примио овог посла да господујем". (Ново Време, 31 август 1943.год.) Дошао сам да спасавам народ, да се међусобно не истреби; да завлада ред и мир и братство; да сачекамо свршетак рата здружени под српским барјаком". (Владимир Максимовић, 1994: 11)

Изградња мита подударе се са потребама народа и државе у датом историјском тренутку. Наиме, репресивне мере које је немачка окупациона управа у Србији, а њени савезници на читавом југословенском простору, примењивала према српском народу, може се поредити само са страдањима Јевреја и Рома. Одмах по капитулацији уследило је масовно убијање и протеривање Срба са свих територија које су додељене немачким савезницима. Србију и српски народ требало је разорити политички и духовно а у случају отпора и биолошки уништити. Бруталним поступцима уливан је страх у становништво и сламана националну самосвест народа. Колико се у томе успело најбоље сведочи сврставање активних официра Срба у националне мањине, како би се избегло заробљеништво. Ова појава узима такве размере, да један немачки официр поставља следеће питање: „Да ли ће неко из некада славне српске војске ипак остати овде и признати да је Србин." Секретар Матице Српске др Никола Милутиновић, пријавио се као Буњевац. (Коста Николић, 2002: 28)

После слома устанка из 1941. године неминовно је уследио још жешћи притисак окупационог режима на обичан народ. Сваки појединац у Србији, било да је живео на селу или у граду, могао је имати само једну жељу и интерес – сачувати породицу и спасити „голи" живот. Речи једног Недићевог његовог сарадника да је „за сваког свесног Србина јасно да је, захваљујући само родољубивој иницијативи и личном самопрегору генерала Недића, Србија отргнута из чељусти смрти и заустављена на ивици гроба" не представљају само патетичну политичку изјаву, већ нам говоре и о страшној ситуацији у којој се нашао српски народ. У таквим

тренуцима могло се почети са градњом легенде о генералу Милану Недићу.

Говори Милана Недића, не само да су обogaћени митолошки надахнутим представама из прошлости српског народа, већ се, стиче се утисак, неуморним величањем села, он настоји поистоветити са сељаштвом, у Европи већ изграђеном митолошком категоријом. У Србији 40-тих година 20. века село садржи 85% становништва. Самим тим, оно не може представљати, као у Европи, митско окружење оличено у пољском имању и хармоничном односу између човека и природе, већ као чувар моралне чистоте и нарочито, вековне мудрост. „Ми се сви морамо окупити око плуга, тог нашег хранитеља. Око њега поникао је српски народ и док се чврсто држао њега он се није бојао да ће га нестати са европске карте". (Ново Време, 27 децембар 1942.год.)

Селу као симболу правичности, једнакости и поштења али и патријархалне послушности и строгости, Недић вешто супротставља капитализам „јеврејских лихвара" и изопачену парламентарну демократију која је толико зла донела српском народу. Тако, Велибор Јонић министар просвете нема дилему о економском систему у Краљевини „Видели смо у Југославији како изгледа капитализам и како томе систему цео један народ мора да служи интересима неколицине јеврејских капиталиста којима је лични интерес врховни закон а државна заједница и социјална правда нешто сасвим споредно". (Ново Време, 26 јули 1943.год.) Док, Недић недостатак и слабост претходног режима види у његовом либерализму. „Либерални облик пређашњег политичког и привредног живота био је повољан терен за комунистичку агитацију. Либерализам, у чије су име најнижи инстинкти дошли до изражаја отворио је пут литератури која је отворено или прикривено пропaгирала марксистичку идеју". (Ново Време, 10 децембар 1942.год.)

Величајући село он баца неку врсту анатеме на град-на град који је пригрлио вредности западне цивилизације, толико супротне српском аграрном бићу. Новине су пуне фотографија на којима је представљен Недић у срдачном разговору са сељацима обучених у живописну народну ношњу који не пропуштају прилику да истакну огромне заслуге председника Владе. „Браћо Колубарци, поклоните се овде пред овим великим Србином, спасио-

цем напаћеног српског народа. Реците хвала за спас наших породица и многих српских глава". (Ново време, 21 новембар 1942. год.)

Међутим, проблем је настао са оним националним митовима, дубоко укоренењем у српском народу који нису били у складу са Недићевом политиком и његовим виђењем Србије у новом поретку под вођством нацистичке Немачке. Место и улога Србије у Првом светском рату, односу савезника према Србији и српском народу као и дубоко укоренења наклоност према Француској и западним савезницима, тумачени су као производ фалсификовања прошлости и извртања националног духа. (Милан Ристовић, 2010: 71)

У нападу на либералну демократију Недић и његови сарадници позајмљују аргументе од Мусолинија и Хитлера. Мноштво међусобно сукобљених политичких партија, идеолошких теорија и корумпираних политичара, разарају државно ткиво, узалудно троше животну енергију српског народа што неумитно доводи до трагичне пропасти. Појава комунизма и априлски слом Краљевине Југославије, за њих је најбољи је доказ горе наведених тврдњи. Имајући у виду присутност и утицај мита о издаји и недостатку слоге, Недићева критика „анархије” у либералним демократијама Запада, не представља само вешт политички маневар, већ и уградњу једног новог елемента у структури изградње мита о својој личности. Мит о јединству представља чаробну реч, безброј пута понављану, недостижни идеал политичара али и интелектуалаца с краја 19. и почетка 20. века. Мит о јединству народа немилице је експлоатисан од стране свих европских политичара, без обзира на идеолошку припадност. Међутим, фашистички режими под јединством народа не подразумевају само територијално и духовно јединство, већ под појмом политичког јединства обезбеђују неку врсту легитимитета својој бескрупулозној диктаторској владавини. У Србији подељеној непремостивим идеолошким разликама и крвавим грађанским ратом, позив на јединство има посебну тежину. Стога, када начелник Округа шабачког Светислав Стефановић каже да су „партијске страсти у прошлости разједињавале наш народ” и да је Недић „ослободио српство од партијских страсти” (Ново Време, 10 јули 1943. год.) он на народним жељама за

променом постојећег стања намерава да обезбеди легитимитет новом друштвеном систему.

Нема сумње да је у изградњи мита о Милану Недићу велику улогу имала ондашња штампа. Она је била медиј који је био доступан широм Србије и чији су садржаји у значајној мери прихватани као истина, захваљујући многобројним техникама медијског завођења и манипулације. (Мирко Милетић, 2007: 32) Тако у рубрици „заробљеничка писма” често се могу прочитати писма у којима се велича личност председника Владе. „Ви сте други Краљевић Марко у историји српског народа и Ми српски ратни заробљеници у Вама гледамо звезду водилу српског народа”. (Ново време, 13 новембар 1942. год.)

Далеко би нас одвело даље набрајање особина, слика и симбола, као и техника које су се примењиване у процесу митологизовања личности генерала Недића.

На крају можемо закључити да политички митови настају у кризним историјским раздобљима, тренуцима испуњеним страхом, бригом и неизвесношћу. Настају као нека врста психолошког инструмента, који људима омогућава да побегну, да се оgrade и дистанцирају од стварности која им је страна, мрска или чак дубоко непријатељска. Као средство политичке манипулације, политички мит, као што смо видели на примеру социјалистичке Југославије, представља моћно оружје против постојећег државног система али и начин да се изгради нов облик друштвене стварности. Дакле, политички мит о Милану Недићу детерминисан је датим историјским тренутком, односно, многобројним психолошким, културним, друштвеним и политичким аспектима.

Литература:

- Александар Бошковић, *Мит, политика: неке теоријске поставке*
Владимир Максимовић (1994): *Генерал Милан Недић - моја реч Србима 1941-1945*, Београд
- Дејан Јовић (2003): *Југославија држава која је одумрла*, Београд
- Ђорђе Стојановић, *Идеациона формулација непријатеља-случај Србије, The shared history*, Сремска Каменица
- Коста Николић (2002): *Страх и нада у Србији 1941-1945*, Београд,

- Љубиша Деспотовић (2010), *Политички митови социјализма од комунизма до бољшевизма*, у Митови епохе социјализма, ЦХДР, Нови Сад
- Милан Вујаклија (1980): *Лексикон страних речи и израза*, Београд,
- Милан Ристовић (2010): *Покушај конструисања нове традиције и национални мит: Милан Недић*, The Share history, Сремска Каменица
- Мирко Милетић (2007): *Митови о медијима и савремене политичке митологије*, Часопис за управљање комуницирањем бр.5, Нови Сад
- Ново време, 13 новембар 1942.год.
- Ново време, 21 новембар 1942.год.
- Ново Време, 10 децембар 1942.год.
- Ново Време, 27 децембар 1942.год.
- Ново Време, 10. јули 1943.год.
- Ново Време, 26 јули 1943.год.
- Ново Време, 31 август 1943.год.
- Раул Жирарде (2000): *Политички митови и митологије*, Београд
- Џон Тош (2008): *У трагању за историјом*, Београд

Summary: Throughout our work we have tried to recreate social environment and to establish the time in which the myth of general Milan Nedić had defined itself through established and recognizable peculiarities.

Likewise we consider that to a certain extent it is of great importance to analyse the symbols that are conspicuous or the most outstanding in general Milan Nedić's myth that take its place in creating many political myths

Key words: Communism, Fascism, People, Peasantry, Unity, Savior, Serbia